Roskilde University

Sommerferiens historie

Lützen, Karin

Published in:
Kulturstudier

Publication date:
2011

Document Version
Early version, also known as pre-print

Citation for published version (APA):
Lützen, K. (2011). Sommerferiens historie. *Kulturstudier*, *2*(1), 1-27.
http://tidsskriftetkulturstudier.dk/tidsskriftet/vol2011/1-maj/sommerferiens-historie/

General rights
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- Depending on the license attached, be aware how you otherwise are allowed to use the material.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Document Removal
If you believe that this document breaches copyright please contact forskersupport@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Download date: 12. okt. 2026

Karin Lützen

Karin Lützen er mag.art. i nordisk folkemindevidenskab og ph.d., lektor i historie på Roskilde Universitet. I min forskning har jeg tidsmæssigt beskæftiget mig med de sidste 200 år. Emnemæssigt har jeg beskæftiget mig med kvindehistorie, seksualitetshistorie, familiehistorie, filantropihistorie, urbanitetshistorie og indvandringshistorie. Dette har jeg formidlet i bøger og artikler, såsom: Hvad hjertet begærer. Kvinders kærlighed til kvinder 1825-1980 (1986); Det europæiske Hus, bind 5: Den moderne tid, 1870-1945 sammen med Bente Rosenbeck (1992); Byen tæmmes. Kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed i 1800-tallets København (1998) og Mors hemmelighed. På sporet af en jødisk indvandrerhistorie (2009). Desuden har jeg siden 2007 skrevet historiske klummer og artikler til Weekendavisens tillæg Idéer, hvor denne artikel også første gang blev offentliggjort over fire uger i sommeren 2010.

SOMMERFERIENS HISTORIE

Nu er det snart sommerferie, så skal vi ud i naturen, og det har vi skullet siden midten af 1800-tallet. Først blev bjergene et trækplaster, og dernæst kom det brusende hav. Disse landskaber blev beundret for deres utæmmede vildskab, men samtidig blev de faktisk tæmmet med udsigtstårne og vandrestier, bænke og isboder. Naturen blev til landskab og udsigt. En storslået udsigt var en rejse værd men også fin at beundre på postkort eller maleriudstilling.[1] *Udsigter blev omtalt med tillægsord som "betagende" og "overvældende", og at nyde udsigten var en kunst, der skulle læres. De nye turister samlede sig foran en solnedgang over havet eller foran et vandfald eller en solopgang i bjergene og stod andægtige og lod synet fæstne sig.*

1 Löfgren 1979: 53-56

Alperejser

I Europa var Alperne de mest iøjnefaldende bjerge, og i takt med at jernbanenettet blev udbygget i Europa, ankom feriegæster hertil i hobetal. Allerede i 1844 havde Karl Baedeker udgivet sin første *Handbuch für Reisende* til Schweiz - den rejsefører i genkendeligt rødt bind, som enhver turist rådførte sig med på sin rundrejse. I 1863 foranstaltede Thomas Cook sin første selskabsrejse til Schweiz, og med lynets hast skød der hoteller i alle prisklasser op rundt om i landet. Fra at være et forrevet bjergland med spredte alpehytter blev det romantiserede Schweiz nu et fashionabelt feriested, hvor Europas kronede hoveder og andre glamourøse europæere slog sig ned i uger ad gangen, sommer og vinter.

At kunne sige at man havde stået på toppen af Die Jungfrau var det hidtil kun bjergbestigere beskåret, men en skønne dag kunne endog den mest bevægelseshæmmede turist blive fragtet derop - ad jernbanen. "Die Jungfraubahn" blev påbegyndt i 1896 og færdiggjort i 1912 og blev anset for at være en genistreg af ingeniørarbejde. En del af strækningen køres der ganske stejlt inde i selve bjerget, hvor banen blev anlagt, efter at der møjsommeligt var sprængt hul i klippen.[2]

Alperne var smukke at se på og var spækket med imponerende udsigter. At se solen stige op bag bjergene blev et turistmål i sig selv og blev beskrevet som en betagende oplevelse. Det krævede blot, at man indlogerede sig på et hotel, der lå tilstrækkeligt højt oppe. Ved sengetid bad man så om at blive vækket klokken fire, tumlede ud af sengen, betragtede solen og gik i seng igen. Den oplevelse hørte absolut med til en vellykket alperejse, og det havde den amerikanske forfatter Mark Twain så sandelig heller ikke tænkt sig at gå glip af. Det fortalte han om i sin rejsebeskrivelse *A Tramp abroad* fra 1879, oversat til dansk året efter under titlen *Erindringer fra en fodtur i Europa*.

Mark Twain var kommet til Europa fra Amerika for at rejse lidt rundt, og en dag tog han og hans ven Harris til Luzern for at vandre op ad bjerget Rigi og se solopgangen. Ifølge rejsebogen, Baedeker naturligvis, skulle vandreturen op til hotellet på toppen ikke tage mere end fire timer, men to dage senere var vandringsmændene stadig ikke ankommet. De havde overnattet undervejs på forskellige kroer men var hver gang vågnet langt op ad dagen, så de ikke havde fået set skyggen af en solopgang. Og nu var de endelig kommet højt op: "Saa klavrede og klavrede vi da i det Uendelige; jeg tror vi naaede fyrretyve forskjellige Toppe, men bestandig var der en endnu højere foran os."[3]

Det begyndte at regne og blive tåget, og det gik op for dem, at de var faret vild. Sent om aftenen satte de sig ned i det våde græs og afventede bedre tider. Hyllet i tåge kunne de foran dem skimte noget stort og mørkt, som de antog for en klip-

2 Ring 2000; Macfarlane 2003

3 Mark Twain: Erindringer fra en Fodtur i Europa. Oversat af C. L. With. 1880, side 204.

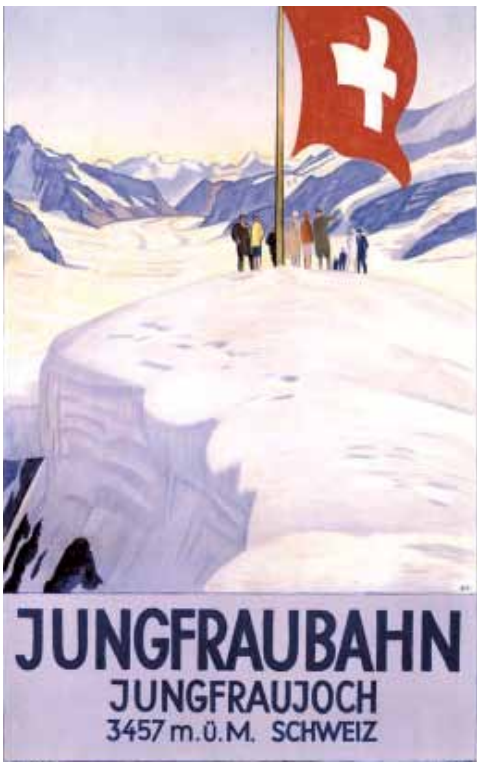

Emil Cardineux, 1919

pevæg, og som de ikke ville knække halsen på at klatre op ad. De satte sig med ryggen til den og så ud mod den tomme uendelighed uden at ane, at tågen lettede, og at klippevæggen viste sig at være det eftertragtede hotel. Endelig fik de surmulende vendt sig om og opdaget deres fejltagelse.

I rejsebogen havde Mark Twain læst, at på hotellet blev gæsterne vækket af et alpehorn, så de kunne nå at løbe ud og se solen stige. Rejsebogen fortalte også, at man ikke behøvede at tage det så nøje med påklædningen, man greb blot sit sengetæppe og svøbte det om sig. Som sagt så gjort. Twain og Harris gik til ro, sov sødeligt, blev vækket af hornet, viklede tæppet om sig og myldrede ud. Ærgerlige opdagede de, at solen allerede stod lidt over horisonten, men så betagende var synet alligevel, at de ville følge det lidt endnu.

Og så gik det op for dem, at solen var ved at gå ned! "Det bedste ved denne Scene", sagde Harris, "er ikke Solen - det er derimod os - plantede heropppe paa Toppen af en Galge i disse idiotiske Sengetæpper og med to Hundrede og halvtredsindstyve Herrer og Damer nedenunder, gloende på os og fuldstændigt ligegyldige for Alverdens Solopgang eller Solnedgang, saa længe de have saa topmaalt latterligt et Syn som dette til at le sig fordærvede over og optegne i deres Rejsebøger."[4]

4 samme, side 209.

Hornblæseren lovede, at de næste morgen nok skulle blive vækket med eftertryk, og ganske rigtigt, de vågnede med et sæt og styrtede ud af sengen. "Det var hundekoldt, mørkt som i en Grav og afskyeligt. Medens jeg famlede efter Svovlstikkerne med mine valne Fingre og ragede Ting overende, ønskede jeg inderligt, at Solen vilde finde paa at staa op midt paa Dagen, naar det var bleven varmt, lyst og behageligt og ikke medens man gik og var snorksøvnig (...) Alt imedens gik jeg og spekulerede paa, hvormange lykkelige Mennesker, der dog i dette Øjeblik fandtes rundt om i Europa, Asien og Amerika, som nu nød Hvilen fredelig i deres Senge og ikke vare piskede til at staa op for at se Solen fra Rigitoppen."[5]

Endelig fik de sig fumlet færdige og blev enige om, at de lige så vel kunne se solopgangen lunt og godt fra vinduet i deres værelse. De sad og så og så, og det blev lysere, uden at de forstod hvordan, men pludselig gik det op for dem, at de så mod vest! De styrtede straks udenfor for at få del i sidste akt fra udsigtspladsen, men det var allerede for sent. "Paa Vejen dertil mødte vi den tilbagevendende Mængde Mænd og Kvinder, iførte alle mulige Slags løjerlige Dragter og udvisende alle Tegn på Kulde og Uhyggelighed i Træk og Miner. En halv Snes vare blevne tilbage paa Pletten, da vi naaede dertil, hutlede sammen omkring Stilladset med Ryggen til den bidende Vind. Alle havde de deres røde Baedekere i Haanden med Panoramaet over Egnen opslaaet, og prøvede nu paa at faa Navnene og den indbyrdes Beliggenhed af Bjærgene til at blive i Hukommelsen. Det var, rent ud sagt, det ynkeligste Syn, jeg endnu har oplevet."[6]

Andre turister havde mere held med sig, og for dem kunne synet af solopgangen blive så uforglemmeligt, at de, i årene der fulgte, tog det frem og dvælede ved det. Katinka Bai, stationsforstanderens brystsyge hustru i Herman Bangs fortælling fra 1886 *Ved Vejen*, havde kun det pandekageflade landskab at betragte fra stationsbygningen. Hun blev indtaget i forvalter Huus der havde rejst rundt i Europa, og som så levende kunne delagtiggøre hende i sine rejseoplevelser. Nogle gange vågnede hun ved daggry, og så satte hun sig ind i stuen og kiggede ud af vinduet:

"Huus holdt saa meget af at se det blive Morgen, sagde han.

Han havde fortalt, hvordan det var paa Bjergene, naar det blev Morgen. Det var som et mægtigt gyldenrødt Hav, sagde han, halvt saadan af Guld og halvt af Roser - om alle Toppe. Og Tinderne sejlede som Øer i det store Hav...

Og saa lidt efter lidt, sagde han, stod alle Bjergtoppe i Brand...

Og saa kom Solen.

Og steg.

Og fejede Mørket ud af Dalene som med en stor Vinge.

Han fortalte ofte saadan noget nu, saadan noget fra sin Rejse.

5 samme, side 211.

6 samme, side 213.

Han talte i det hele mere nu - naar han da talte.

... Det blev ganske lyst, og Katinka sad endnu ved Vinduet. Men hun maatte vel til Ro.

Luften var tung inde i Sovekamret, og Bai laa og havde smidt Tæpperne af sig."

Når virkeligheden bestod af en tungt sovende ægtefælle i et beklumret soveværelse, kunne en solopgang over bjergtoppene komme til at stå for frihed og storhed. Dette syn, som ganske vist var oplevet pr. stedfortræder, blev betydningsfuldt for Katinka og viste sig for hende, da hun lå på sit tuberkulosedødsleje: "Se Solen, sagde hun: se Solen over Bjergene."[7]

Vandretur og friluftsliv

I anden halvdel af 1800-tallet var det borgerskabet, som tog til naturskønne egne af Europa for at vandre og nyde storslåede udsigter. I begyndelsen af 1900-tallet blev friluftsliv en fritidsfornøjelse for alle samfundsklasser og især for ungdommen.[8] Inspirationen hertil kom fra Tyskland, og skolelæreren Richard Schirrmann siges at være pioneren. Han begyndte at tage sine elever med ud på lange vandringer i naturen, og da de en augustdag i 1909 blev overrasket af et voldsomt uvejr, måtte de søge læ i en lade. Heraf skulle den idé være opstået, at der burde indrettes ganske enkle herberger, hvor unge vandrere kunne overnatte for et beskedent beløb. I 1912 blev borgen Altena åbnet som det første ungdomsherberg, og snart efter fulgte der lignende herberger i andre tyske byer.

Fra Danmark drog mange unge mennesker til Tyskland for at tage på vandretur, og hele idéen blev efterhånden indført til Danmark. I 1930 blev Dansk Vandrelaug oprettet som en fri, upolitisk sammenslutning af vandrere og cyklister. I løbet af ti år fik den 50.000 medlemmer og blev således en af landets største foreninger.[9] Hele denne vandrebevægelse med dertil hørende vandrehjem bredte sig til de fleste europæiske lande, og i 1932 slog de nationale vandrehjem sig sammen i International Youth Hostel Federation.

Det danske Vandrelaug og sikkert også mange af de andre landes vandreforeninger var udtrykkeligt apolitiske og ville fremme internationalt venskab. Det forhindrede dog ikke nazisterne ved magtovertagelsen i 1933 i at indlemme den tyske ungdomsherbergsforening i sit ungdomsarbejde. I sin *Vandre Sport. En Vejledning for Vandrere, med Ture og Rejseforslag* som formanden for Dansk Vandrelaug fik udgivet i 1939 som en Familie Journal Haandbog, er der på side 77 et helsides fotografi med følgende undertekst: "I Tyskland er mange Ridderborge

7 Herman Bang: Værker i Mindeudgaven, Bind I, 1920: side 57 + 147.

8 Eichberg et al. 1986

9 J. Stig Hansen (1940): Vandrebevægelsen. Faglig Læsning Nr. 125. Tidsskrift for Skole og Hjem, 13. årg. 5. hefte, citat side 18.

Svend Türck, Telttur til Hampen Sø ca. 1930'erne. Det Kongelige Bibliotek.

Reklame for campinggas, 1950'erne.

omdannet til Jugendherberger. I Borggaarden paa Stahleck ved Rhinen leger Hitlerdrengene i deres praktiske Uniformer." Det gør de sandelig også, og det hele ser meget tilforladeligt ud.

Som med så mange andre af disse tilbage-til-naturen-eller-bondelandet bevægelser er der tegn på, at de enten kan gå i en nazistisk retning eller i en mere natursværmerisk retning. I Danmark var en mand som Cay Lembcke således med til i 1910 at stifte Det danske Spejderkorps. Han var ritmester men tog i 1923 sin afsked og åbnede forretningen Lejr- og Spejderhuset, samtidig med at han trådte tilbage som leder af spejderkorpset.

Siden 1913 havde han udgivet et væld af bøger om spejderliv, lejrsport, vandreliv, friluftsliv og sommerlejre. Her gav han praktiske anvisninger på, hvordan man bar sig ad med at slå telt op og i det hele taget at få det bedste ud af sit ophold i den frie natur. Der er et vist præg af civilisationskritik over hans bøger. I 1925 skrev han i sin *Sommerlejre. Moderne Friluftsliv*, at lejrliv er *"*det moderne Kultursamfunds Protest mod at være ført bort fra Landet og de Traditioner, det her i Aarhundreder har levet i Harmoni med og ind til Byer, der i mange Retninger menneskeligt og sundhedsmæssigt har budt det ringere Vilkaar."

Lundø Camping, 2010. www.lundoecamping.dk

I 1931 udgav Cay Lembcke en bog om Dansk National Socialisme, året før havde han stiftet DNSAP og var partifører for det danske nazistparti, indtil han i 1933 ved et førerkup mistede magten.[10] I 1940 udgav han bogen *Camping* på sit Friluftslivs Forlag og med en reklame for sin forretning Lembckes Friluftsudstyr. "Hvad er det, der gør Camping saa populær? Det er den Lejlighed, den giver en til nogle Øjeblikke at slippe fuldstændig bort fra det daglige Livs Ensformighed og Fortrædeligheder. Camping er Rekreation og Forandring fra det daglig tilvante." Det havde han så ganske ret i, og at tage på campingtur blev en udbredt måde at vende tilbage til naturen på op igennem 1900-tallet. Her i landet blev lejrsporten naturligvis ordnet af en forening, Lejrklubben Danmark af 1926, som senere skiftede navn til Dansk Camping Union.

Vandre-, spejder- og lejrsporten var med til at demokratisere adgangen til naturen og at give i tusindvis af især unge mennesker en naturoplevelse. I *Den danske Ungdoms Bog* fra 1936 skrev formanden for Dansk Naturfredningsforenings lejrudvalg, at "Livet bliver mange Gange mere indholdsrigt, hvis man søger at opleve Naturen selv - faa Øjet aabnet for de tusinde upaaagtede Skønheder og Sindet aabnet for Forstaaelse af Naturens eget Liv. Er man Ven med Naturen, behøver man aldrig nogensinde at kede sig. Nutidens Ungdom har langt større Muligheder i denne Retning, end vore Fædre havde. Naturen er kommet 'paa Mode', som den ikke har været det i de sidste hundrede Aar."[11] Bort fra byen og al dens teknik og ud i den mere eller mindre vilde natur var hensigten med alle disse friluftsforeninger. De blev godt hjulpet på vej med de tiltag som den i 1911 stiftede Foreningen for Naturfredning havde taget og i 1917 med vedtagelsen af Danmarks første naturfredningslov.

Efter 1945 blev camping en særdeles udbredt ferieform i hele Europa. Politikens Turisthåndbøger udgav i 1956 *Campingbogen. Turen går med telt*, og gav ikke blot gode råd om, hvad man skulle have med på en campingtur men fyldte

10 John T. Lauridsen (2002): *Dansk nazisme: 1930-45 – og derefter*, side 517. Gyldendal.

11 *Den danske Ungdoms Bog* under redaktion af Hans Kyrre & Poul Müller, 1936, citat side 10.

også mere end 100 sider med adresser på campingpladser i Vesteuropa. I indledningen blev campingens historie fortalt, og det blev understreget, at med automobilet var det blevet muligt hurtigt at komme ud af byen og direkte til lejrpladsen. "Bilen muliggjorde også, at hele familien kunne rejse samlet, og at de små kunne følge med, således at moderen i familien også kunne komme med. En campingferie blev derfor i vid udstrækning den feriemåde, der kom til at erstatte pensionat eller hotel eller anden hidtil anvendt feriemåde." Fra 1960'erne blev det muligt at spænde en camping-vogn bag bilen, og så havde man pludselig et hjem på hjul.

Badeferie

Da borgerskabet i midten af 1800-tallet begyndte at holde sommerferie ude i naturen, var det ikke blot bjerge og skove, der tiltrak, men også kysten. I tiden før var kysten og havet blevet betragtet som truende og som et landskab, der mindede om verdens undergang.[12] Men gennem romantiske kunstneres beskrivelser og afbildninger af kysten blev den pludselig tillokkende – det kender vi i Danmark jo fra Skagensmalerne. Kysten var også sund, for det blev nu anset for helsebringende at dyppe sig i det salte vand eller blot at opholde sig på en kyst og få sol og frisk luft.

Derfor blev der anlagt badebyer ved mange kyster, og så havde vi balladen, for hvem skulle bestemme, hvordan det var mest korrekt at bade, at bygge sandslotte, at sidde på stranden og i hvilken påklædning. For det velhavende borgerskab blev der opført fashionable badehoteller med inspiration fra badesteder som Brighton i England, Ostende i Belgien og Trouville i Frankrig. For den knap så velstillede middelklasse var det snarere badepensionatet, som blev en mulighed, og endelig kunne man også blive landligger og leje sig ind hos den lokale befolkning.

I Danmark blev det første internationale badested anlagt på Fanø på initiativ af Danmarks Turistforening, som netop var blevet oprettet i 1888. Danmark skulle nu sælges til Europa som turistmål, og når valget faldt på Fanø skyldtes det, at det besad alle de fortrin, man krævede af et badested. Der var ingen konkurrenter til at tvinge grundpriserne op, heller ikke på forstranden, for som noget enestående i Danmark ejede grundejerne på Fanø selv forstranden, modsat i resten af landet, hvor det var staten, der ejede strandene. Endvidere lå Fanø ikke langt fra Tyskland og England og kunne derfor tiltrække et internationalt publikum.[13]

I 1889 blev der udsendt en indbydelse til aktietegning for Badeetablissementet Fanø Nordsøbad; der blev let skaffet penge på Fanø, mens det gik trægt med at få resten af Danmark til at tegne aktier. Derfor søgte man kapital i Tyskland, og

12 Corbin 1988.

13 Lauridsen 1993.

Fanø Vesterhavsbad, Hotel Kongen af Danmark. Foto: Hans Pors. Lokalhistorisk Arkiv. Silkeborg.

pludselig blev badestedet et tysk foretagende. I 1892 blev Kurhotellet indviet, og det var indrettet efter datidens internationale hotelstil med læseværelser og en stor spisesal. Snart efter blev Strandhotellet og Hotel Kongen af Danmark indviet, ligesom der blev opført overdådige villaer i nærheden. A/S Nordsøbadet ejede Kurhotellet, mens de to andre hoteller og villaerne var på danske hænder, ikke desto mindre måtte de indordne sig under aktieselskabets direktion.

"Flag-Episoden på Fanø"

I løbet af de næste år blev Fanø som badested besøgt af velhavende gæster fra både Tyskland og Danmark, og selv tre årtier efter krigen i 1864 og tabet af Sønderjylland, kunne det give anledning til gnidninger. I 1896 kom det til en åben konfrontation, som blev forårsaget af brygger Carl Jacobsen. Ligesom andre velhavende forretningsmænd sendte han sin kone og børn på sommerferie på Fanø, og så rejste han selv derover på besøg i weekenden. Således også lørdag den 1. august, hvor han om aftenen spadserede med sin søn en tur langs stranden. "Her var der i Sandvolde, lavede af Børn, plantet en lang Række af Flag, mest tyske og danske", fortalte han til dagbladet *Politiken* et par dage senere. Nu skal det lige bemærkes, at det åbenbart er en særlig tysk tradition at opføre store volde af sand på stranden, af en størrelse så en hel familie kunne forskanse sig bag den, og at dekorere voldene med muslinger og altså også pryde bygningsværket med flag.

Men som brygger Jacobsen fortsatte sin beretning, så var der intet mærkeligt i dette, "da Øen er dansk og Badestedet tysk. Men et Par Steder var det danske Flag paa den øjensynligste Maade haanet. Øverst paa Stangen vajede et større tysk Flag, og nedenunder det paa den samme Stang var der fastgjort et ganske lille dansk Flag. At en Forhaanelse af vort Flag hermed var tilsigtet, var jeg ikke i Tvivl om; det oprørte mig, og med min Stok trak jeg det tyske Flag ned – Flagstangen

var vel ca. 4 Alen høj – rev det itu og kastedet det i Vandet. Det samme gjorde jeg med et andet tysk Flag, som et Stykke derfra var anbragt paa en lignende og for det danske Flag haanende Maade. En tysk Herre, som havde sét det, løb nu henimod mig og udskældte mig paa det Groveste; flere Tyskere kom til, og man begyndte at true mig med Prygl. Jeg søgte i faa Ord at forklare dem, hvorfor jeg havde handlet, som jeg gjorde, men det var ikke muligt at faa Ørenlyd. Saa gik jeg hjem."

De tyske kurgæster var nu blevet så forbitrede på bryggeren, at direktionen for badestedet anmodede ham om at give en undskyldning, men det ville han ikke efterkomme. Om søndagen modtog han da et brev fra direktionen, som udviste ham af badestedet, selv om han boede på Hotel Kongen af Danmark, som blev bestyret af en dansk mand. Det var en noget prekær situation, at et tysk selskab på en dansk ø bortviste en fremtrædende dansk mand. Jacobsen fortalte videre, at i løbet af søndagen "samledes Tyskerne i tætte Skarer uden for mine Vinduer og gav deres Mishag til Kende; da de saa mig paa Balkonen, tilkastede de mig Skældsord som *Flegel, Kerl* o.l. I Morges da jeg rejste, var der en hel Del Mennesker samlede ved Afgangsstedet for Postbaaden; de Danske raabte Hurra, Tyskerne peb og skældte; jeg stod i Agterstavnen og viftede med Flaget til Farvel."

"Flag-Episoden på Fanø" blev et stort samtalemne i nogle dage, og det havde rørt ved nogle dybe nationale stemninger hos såvel tyskere som danskere. Bryggeren blev støttet af de danske myndigheder, og ved sin afrejse var han af danskerne blevet hyldet som en helt. Det sårede de tyske badegæster, som rejste hjem før tid, og de kom ikke igen i de følgende sæsoner. Tysk presse opfordrede tysktalende kurgæster til at blive væk, og også antallet af danske gæster gik ned, for de ville ikke risikere at få en ferie spoleret. Kurbadet blev i 1904 helt danskejet og skiftede navn til Fanø Vesterhavsbad for at slette det dårlige omdømme.

Badepensionater

For langt de fleste danskere blev det beskedne badepensionat en mere oplagt feriemulighed. Det er i litteraturen blevet udødeliggjort af Herman Bang i 1902 i *Sommerglæder*, en beskrivelse af, hvordan Brasens Hotel bliver sat på den anden ende, da et uventet antal gæster pludselig ankommer. Ikke blot bliver fru Brasen rundt på gulvet af bekymring over, hvordan hun skal skaffe mad og sengepladser til alle sammen, men indbyrdes har gæsterne også deres små kampe. Man trænges om de bedste pladser ved bordet, og alle har især øje for generalkonsul Fryant med frue og datter, som blot er på gennemrejse. De er i en klasse for sig, og det er de også selv klar over, men de beærer dog selskabet med deres tilstedeværelse, da der om aftenen bliver improviseret en lille fest. Fru Fryant har mødt admi-

Brighton Beach, Brooklyn, New York, 1905. The United States Library of Congress's.

Flindts Badehotel i Lohals, 1932.

ralinden, som hun kender fra København og siger til hende, mens hun ser på de dansende: "Hvor det egentlig er underligt at sidde og se paa alle de Mennesker, som ikke hører os til, det er dog altid som at være paa Komedie."

På et badepensionat kunne man komme til at bo sammen med mennesker "som ikke hører os til", og derfor skulle pensionatsværtinden være dygtig til at lave en bordplan, så gæsterne fik en bordfælle fra samme sociale lag. Det var i spisesalen, at gæsterne mødtes for første gang og så hinanden an. Carl Møller, som har skrevet adskillige humoristiske romaner, udgav i 1888 *Breinholm Badehotel. Billeder fra Badelivet* og beskrev hvordan et nyt hold gæster, som havde gjort bekendtskab på båden over, holdt sig adskilt fra deres tilkommende bordfæller.

"De mønstrede hinanden med stjålne Blikke for at se, hvad de kunde vurdere hinanden til. Situationen mindede ikke saa lidt om den Maade, hvorpaa ved et Børnebal Drengene samle sig langs den ene Væg og Pigerne langs den anden, før Dansen begynder. Man havde den største Lyst til at komme i Kast med hinanden, men man vidste blot ikke, hvordan man skulde gribe det an. Alle som én stod de og spekulerede paa, hvad man skulde begynde at tale om."[14]

At omgås med fremmede på badehoteller og badepensionater var en kunst, der skulle læres, og for at hjælpe gæsterne på vej, havde Emma Gad i sin kloge *Takt og Tone. Hvordan vi omgaas* fra 1918 også et lille afsnit om netop dette. Der var mange gode råd at hente, og om takt og tone i spisesalen anbefalede hun: "Før ikke højrøstet Tale over Bordet med en Klike, De maaske er Medlem af, saaledes at De dominerer Samværet. De oparbejder derved en stærk Misstemning imod Dem blandt de udenforstaaende Gæster". Man skulle også tænke på sit udseende: "Vis Dem, af Hensyn til de andre Gæster, altid net paaklædt ved Maaltiderne. Sandaler, Strandtørklæder og forblæst Haar bør være banlyst fra en fælles Spisesal."

14 Møller 1888, side 37.

Endvidere skulle man huske på, at man nu boede lige op og ned ad fremmede mennesker: "Vær saa lydløs som muligt paa Deres Værelse i de sene Aftentimer og den aarle Morgen. Husk at Sommerpensionaters Bræddevægge lader alt komme de andre Beboere til Gode. Hav derfor ikke Opgør med Deres Ægtefælle paa Deres Værelse i en sen Aftenstund. Hele Pensionatet vil næste Morgen være paa det Rene med Deres Stridspunkt. Brug hellere ensomme Spasereture dertil."

På badepensionater mødte man netop så mange fremmede mennesker, som det kunne være morsomt at lære nærmere at kende. Men Emma Gad advarede: "Vær forsigtig med at stifte saa intime Venskaber paa Sommerhoteller, at de skal fortsættes som Omgang om Vinteren. Tilfældige Sommerbekendtskaber, som man har syntes glimrende om i Klitterne, tager sig som oftest ikke ud i Byen, og passer sjældent ind i Ens Kreds, der desuden på den Maade let bliver for stor." Og hvad angik dette at forelske sig, burde man også bevare hovedet koldt. "Forlov Dem helst ikke i en Sommerferie paa et Badehotel. Husk, der er saa godt som ingen Konkurrence, og De kan blive frygteligt skuffet ved at se Genstanden for Deres hurtigt opstaaede Passion under mere civiliserede Forhold. Se hellere Tiden lidt an."[15]

Den danske etnolog Charlotte Bøgh udarbejdede i 1975 spørgelister for Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser om borgerskabets ferie og fik på den måde adskillige mennesker til at fortælle om deres ferieoplevelser tidligere i århundredet.[16] Heraf fremgik det tydeligt, at der – som Emma Gad også antyder – kunne opstå kliker på badepensionaterne. Gæsterne var ofte stamgæster, og de så de nyankomne an, og ve dem, hvis deres adfærd stødte an mod de normer, man havde udviklet på netop det badepensionat.

En kvinde, som i 1923 var kontorelev og som havde sparet op til en sommerferie på badehotellet Solvang ved Faxe Ladeplads, kunne berette om den klassedeling, som fandt sted ved måltiderne. Det var endnu almindeligt at spise ved fællesbord, og bord 1 var nærmest udsigten til haven og Fakse Bugt og også en kende mere velforsynet end bord 2, hvor de mere tilfældige gæster blev bænket, mens bord 1 var forbeholdt de faste standspersoner.

"Ved begge var tonen yderst kultiveret, man avede sin madlyst, holdt styr på de lange arme - pensionatsarmene - sagde pænt: "Vil De være så venlig at række mig brødet", "Må jeg ulejlige med agurkesalaten". En ung frue ved bord 2 brød ved en frokost stilen på det mest forfærdende, havde ikke til sinds at finde sig i uligheden med den tålsomhed, som man forventede af den yngre årgang. Pludselig lød det højt og klart: "Det er vel ikke muligt, at den GODE ost kunne nå en omgang om vort bord?" Det var ikke en engel, der gik gennem spisetuen, men et helt regiment.

15 Gad 1918, side 175–176.

16 Bøgh 1985.

En forfjamsket opvartende stuepige greb osten, rakte den til den formastelige, der skar sig en solid luns og lod resten gå videre til sidemanden. Den gode ost gik en æresrunde og returnerede til bord 1, bortset fra lunsen, i uskadt stand."

Sommerhuse

Badepensionaterne fik en stærk konkurrent i de privatejede sommerhuse, der ofte blev anlagt nær kysterne. I 1912 udskrev dagbladet *Politiken* en arkitektkonkurrence om billige sommerhuse og indledte udgivelsen af tegningerne med at skrive: "Trangen til et eget Sommerhus paa Landet er et af de mest iøjnefaldende Fænomener for den, der betragter det moderne Storstadsliv." Det var indlysende, for inde mellem byens stenmasser havde alt, hvad der mindede mennesket om landet, parkerne og de grønne plæner dårliger og dårligere kår. Hertil kom, at trafikmidlernes enorme udvikling gjorde det muligt i løbet af kort tid at blive transporteret ud i naturen. "Bevægelsen for at faa et eget Sommerhus er saaledes ikke blot tilstede; den breder sig til stadig ny Samfundslag og er i Stigning."[17]

Og det blev den ved med, således at store områder ude i den uspolerede natur blev udlagt til sommerhusgrunde. Hermed opstod særlige sommerhuskvarterer, hvor man både var i naturen og alligevel i civilisationen. I 1957 udgav Politikens Håndbøger *Mit sommerhus*, hvor landets nu talrige sommerhusejere kunne hente gode råd. Samtidig kom der færre gæster til de utallige badehoteller og badepensionater, hvor sommerlivet i et fællesskab var blevet udlevet tidligere i århundredet, og de blev efterhånden nedlagt. Sommerferien i sommerlandet skulle nu foregå i familieensomhed.

Ferie med løn

Den første befolkningsgruppe, der kunne holde sommerferie, var borgerskabet, men senere blev ferie med løn et gode for alle lønmodtagere. Historikeren Gary Cross skriver, at en af pudsighederne ved 1930'ernes Europa er demokratiseringen af sommerferien. Hvor hverken 40 timers ugen eller andre forslag om økonomisk sikkerhed havde held med sig, vandt ferie med løn så godt som udbredt anerkendelse. Ferien var ikke kun massernes virkelighedsflugt, mens Europa forberedte sig på krig. Ferie med løn var snarere et dybtfølt socialt behov, som efter krigen blev en af de mest værdsatte rettigheder i Europa.

Ferie for masserne tiltalte både højre- og venstrefløjen. Ferie med løn afspejlede en enighed om, at moderne arbejde krævede erstatning i form af længere tids

17 Politikens Sommerhus. Fra Konkurrencen om billige Sommerhus 1912. Politikens Forlag, side 1.

fritid for at genvinde familiens og fællesskabets tabte værdier. Både den fascistiske organisation Opera Nazionale Dopolavoro i Italien og den nazistiske Kraft durch Freude i Tyskland delte, sammen med venstrefløjens Front Populaire i Frankrig, (og de skandinaviske socialdemokratier, kunne man tilføje) en opfattelse af, at når arbejderne rejste rundt til historiske seværdigheder og mødte landsmænd fra forskellige egne og fra forskellige samfundslag, ville deres fædrelandskærlighed spire frem. Og når arbejderne vendte tilbage til naturen og tumlede sig i leg og sport, ville de få værdighed og glæde.[18]

Ifølge den svenske etnolog Orvar Löfgren blev fritid i 1930'erne et symbol på modernitet, og skabelsen af den moderne turist er en del af skabelsen af den moderne borger. Kampagner for indenlands turisme var ikke kun et forsøg på at afholde turister fra at ødsle deres penge i udlandet, det var også udtryk for en idé om national integration: en nation under teltdug forenet omkring lejrbålet landet over; mødet mellem forskellige sociale klasser nede på stranden; borgere på valfart til nationale klenodier, hvor de lærte at dele den fælles kulturarv. Alt dette ville opfostre et nyt og klasseløst folkefærd af moderne borgere i sunde solbrændte kroppe og sandaler.[19]

ILO, International Labour Organisation, havde i Genève i juni 1936 vedtaget konventionen Holidays With Pay, og et par dage før havde Folkefronten i Frankrig besluttet at indføre ferie med løn. Men samtidig med at lønarbejdere i det meste af Europa blev begavet med ferie med løn, fik de også et tilbud om at holde denne ferie på en fornuftig måde.

Politiske ledere af alle observanser var bekymrede for, at arbejderne blot ville bruge deres ferie på at hænge på et værtshus eller lave sort arbejde. Da arbejderne jo var uvant med at holde ferie, måtte de lære det, ligesom der måtte skabes steder, hvor de kunne feriere. Som den socialdemokratiske statsminister Stauning skulle have sagt, da ferieloven blev vedtaget og gav ret til to ugers ferie med løn: "Vi skulle nødig gennemføre en Ferielov, hvorefter Arbejderne ikke har nogen Steder at holde Ferie." Dansk Folke Ferie blev derfor oprettet som et kooperativt andelsselskab med inspiration fra det engelske Workers Travel Association, der var blevet stiftet allerede i 1921.

Den 1. marts 1939 åbnede Dansk Folke Feries kontor og rejsebureau og kunne tilbyde lidt af hvert. Der var selskabsrejser med tog og bus i Danmark og til udlandet, feriehjem, hoteller og pensionater og cykelture, Arbejderferie i Landbohjem og ferie i bungalows. Den første ferieby blev opført i Esbjerg, og i løbet af de næste tre år fulgte feriebyerne ved Gilleleje, Middelfart, Karrebæksminde og Marielyst. I hver ferieby lå der fritliggende feriehytter, som var ganske små og lige kunne rumme en opholdsstue, to kamre med køjer og et lille køkken.

18 Cross 1989, side 599.

19 Löfgren 1999, side 240 og 271.

KdF plakat. Wallraf-Richartz-Museum.

Dopolavoro og Kraft durch Freude

Det bemærkelsesværdige er, at de europæiske socialdemokratier i deres feriebestræbelser kom haltende bagefter de totalitære regimer. I 1925, samme år som Mussolini fik diktatorisk magt i Italien, blev Dopolavoro (som betyder: efter arbejde) oprettet og fik i løbet af de næste femten år fire millioner medlemmer. Det var en fritidsforening, som især lagde vægt på sport men som også afholdt sommerlejre, og som fra 1931 arrangerede grupperejser for medlemmerne til havet eller bjergene.

Det var ikke nyt at omdanne ferierejsen til et massefremstillet produkt, det havde Thomas Cook gjort allerede i 1840'erne. Men dengang og i de følgende 90 år henvendte den færdigpakkede tur sig især til middelklassen, og det var derfor epokegørende at arrangere rejser for masserne til eftertragtede feriemål. De italienske arbejdere greb begejstret denne mulighed, men efter få år var det alligevel svært at få disse grupperejser til at svare sig økonomisk.

Så var nazisterne straks mere effektive. Organisationen Kraft durch Freude (som betyder: styrke gennem glæde) blev oprettet i 1933 samme år som nazisterne kom til magten. Ligesom sin italienske søsterorganisation skulle den tilrettelægge massernes fritid, sportsaktiviteter og friluftsliv, og den påtog sig også snart at iværksætte ferierejser for medlemmerne. Disse "KdF-Reisen" bragte arbejdere til feriesteder, som hidtil havde været forbeholdt de højere klasser. Ved at tilbyde masserne sådanne priviligerede fritidsfornøjelser blev KdF et vigtigt redskab i nazisternes forsøg på at overvinde klassemodsætningerne.

Det mest extravagante, KdF rejserne bød på, var krydstogter til bl.a. Sverige, Portugal, Italien, Jugoslavien og Grækenland. Skibene sejlede også til Norge, men her gik man ikke i land, for ved kajen stod den norske venstrefløj sammen med tyske politiske flygtninge og fremsatte anti-nazistiske slagord.

Livet ombord på krydstogtskibene var tilrettelagt fra morgen til aften, og der blev budt på underholdning af alle slags, koncerter, lege og dans. For første gang i deres liv kunne tyske småkårsfolk feriere ligesom de fine, "Vore Arbejdere på Madeira!" var et af slagordene. Når man undrer sig over, hvorfor i al verden så

Les premiers congés payés de 1936. Foto. René Dazy.

mange tyskere og østrigere tilsluttede sig nazismen, er Kraft durch Freude måske et af svarene. Mellem 1934 og 1939 stod KdF-Reisen for syv millioner selskabsrejser, hvilket gjorde det til verdens største rejsebureau.[20]

Folkefront og ferielejre

I Folkefrontens Frankrig piblede der utallige tiltag frem, efter at "les congés payés", ferie med løn, var blevet indført. Hele landet var på den anden ende, fotografer rejste rundt og tog billeder af folkemasserne på stranden, på cykler, på skovtur. Arbejdsgiverforeningerne dannede bureauer for at sørge for deres ansattes ferie, og fagforeningerne gjorde det samme, så der var rige muligheder for at komme ud at se sig om.[21]

I Storbritannien blev arbejdernes rejsebureau overhalet i gevaldig fart af et særligt fænomen, som i efterkrigstiden blev det store sus, nemlig ferielejre for voksne. Det var Billy Butlin, som i 1936, året for Holiday with Pay konventionen, i kystbyen Skegness indrettede en lejr, der ud over utallige feriehytter også rummede et stort cafeteria, en svømmehal, og andre fælles faciliteter med plads til et par tusinde gæster. Det blev især en succes, fordi Butlin indførte et helt hold af rødjakker, det vil sige ansatte som var iført genkendelige hvide bukser og røde jakker, og som underholdt gæsterne. De spillede dansemusik om aftenen og sørgede for lege og anden spas.

20 Spode 2004.

21 Cross 1989 og Furlough 1998.

Gæsterne i de efterhånden utallige lejre, som Butlin åbnede, kunne tilbringe hele deres ferie sammen med en masse fremmede mennesker, som de takket være rødjakkerne lærte at kende og more sig sammen med. Der var ansat babysittere, så forældre kunne danse natten lang i balsalen, mens deres børn sov trygt. Der blev afholdt konkurrencer for det ene og det andet, og man skulle være noget af en dødbider for at komme til at kede sig.[22]

KdF-Seebad

I 1936, som er et mærkeår for ferie med løn, blev grundstenen nedlagt for Kraft durch Freudes enorme feriecenter på Rügen. Det var så stort, at der ville være plads til 20.000 gæster på samme tid, hvilket fik Butlins lejre til at synes mikroskopiske, og Dansk Folke Feries feriebyer til at ligne dukkehuse. Året efter blev en model af hele anlægget, KdF-Seebad, fremvist ved Verdensudstillingen i Paris, hvor det vandt den store pris.

Det var et mesterværk i modernistisk arkitektur og bestod af otte seks-etages hotelblokke, der lå i en bue langs med stranden. Alle værelser havde havudsigt, og derfor skulle bygningerne være smalle og lange. Det hele var nøje udregnet, og selv hvis alle gæster ønskede at være på stranden samtidig, ville der være plads til dem og deres liggestole.

Anledningen til at bygge dette feriested var den, at KdF-Reisen havde haft besvær med deres arrangerede ture til middelklassens feriesteder. En hel arbejderfamilie havde ikke råd til at betale for ferien og skulle derfor have økonomisk støtte. Desuden var hotelejere ikke så begejstrede for at få den slags gæster til at fylde op på deres hoteller, fordi det jog det mere købedygtige middelklasse publikum væk.

Det gik altså ikke helt så godt med at "knuse borgerskabets klasseprivilegier", og da middelklassen var rygraden i nazismen, skiftede KdF-Reisen taktik og sendte sine arbejderklassegæster til de knap så tiltrækkende egne af landet. Hvor 60% af rejserne oprindeligt var gået til kurhoteller og smukke områder, var det i 1939 mindre end 5%.

Derfor ville løsningen være, at KdF byggede sit eget feriested, hvor gæsterne kunne opholde sig uden at træde borgerskabet over tæerne. Det enorme hotelkompleks skulle omfatte alle former for moderne bekvemmeligheder: en havn hvor KdF-krydstogtskibene kunne lægge til, biograf, café, restauranter med panoramavinduer, en festsal, en gigantisk svømmehal, læse- og skriveværelse, et billardlokale og så videre i en overdådig uendelighed.

Men anlægget blev aldrig taget i anvendelse. Byggeriet var ikke færdigt, da Tyskland gik i krig, og da russerne erobrede Rügen i 1945, forsøgte de at sprænge

22 Löfgren 1999, side 244–248.

flere bygninger i luften. De raserede det eftertrykkeligt, hvorefter det i 1951 blev overdraget til DDRs militær.

Som den tyske historiker Hasso Spode skriver, er KdF-strategernes "fantastiske drømme" blevet opfyldt – eller rettere blevet til et mareridt. Kolossen på Rügen egner sig ifølge ham ikke til at blive fordømt som storhedsvanvittig nazistisk arkitektur, for hvis man ser sig omkring, er utallige strande blevet omdannet til enorme ferieanlæg.[23] Mange af dem overgår langt KdF Seebad Rügen i størrelse og samlebåndsagtig hotelvirksomhed som f.eks. Benidorm i Spanien.

Ferie ved Middelhavet

Store strækninger af kysterne ved Middelhavet er nu plastret til med betonhoteller, hvor turister på charterferie bliver indlogeret. Disse pakkerejser til Syden begyndte at vinde indpas i 1960'erne og var medvirkende til, at de hjemlige ferielejre skrantede. Først var der selskabsrejser med bus til kønne steder som Harzen og Gardasøen, og da "Sea, Sun, Sand, Sex and Spirits" blev de nye kodeord for en vellykket ferie, blev det ene charterselskab efter det andet oprettet. Men hvis de hjemlige ferielejre blev vraget, kunne man bare opføre dem under Sydens sol, som Dansk Folke Ferie gjorde i 1979, da Mellieha Holiday Centre blev indviet på Malta.

Det nydelsessyge liv i solen er især blevet fremelsket af Club Méditerranée, middelhavsklubben, eller Club Med, som den også kaldes. Den blev oprettet i 1950 af belgieren Gérard Blitz, og den første ferieby blev anlagt på den spanske ø Mallorca. Blitz rejste nogle telte, smed madrasser på jorden, og så var der ellers åbent. Ånden i Club Med gik ud på at skabe en slags polynesisk paradis, hvor alle var dus og på fornavn, gik svøbt i saronger i strålende farver, betalte i baren med perler, og i det hele taget levede som glade naturmennesker. Ligesom i Butlins ferielejre var der personale, som skulle underholde gæsterne, og som samtidig skulle få det til at se ud, som om de ikke var på arbejde. Alle var der bare for at have det dejligt.

Opholdet skulle være en modgift til civilisationen, og hvor 1930'ernes rejsearrangører havde ønsket at hæve arbejderne kulturelt og socialt, gik Club Med ud på at synke ned til urmenneskets stadie og leve i det sanselige nu.[24] I de sidste 60 år er Club Med blevet en omfattende virksomhed, og gæsterne sover ikke længere i telt på luftmadrasser. De sendes nu til eksklusive hoteller ved hvide sandstrande i klubbens mange ferielandsbyer, hvor de kan få dagene til at gå med at dykke, vindsurfe, spille tennis, få massage, og hvad man ellers har lyst til.

23 Spode 2004, side 137ff.

24 Furlough 1998, side 277ff

Benidorm, Spanien. 2009.

Vore dages masseturisme, charterrejser og krydstogter står alle i gæld til de tiltag, som blev udviklet i 1930'erne, da lønarbejderne fik ferie med løn. Rejseselskaber har ansat unge muntre mennesker som guider, og ligesom Butlins rødjakker er de uniformerede og sørger for, at turisterne aldrig har et kedeligt øjeblik. Hele ugen på feriestedet er nøje planlagt, og uanset om man ankommer til Mallorca eller Marokko eller Kreta, foregår charterferien på samme måde.

I lufthavnen venter bussen, som man resten af ugen bliver kørt på udflugt i. Den flinke guide præsenterer den lokale chauffør, og på turen ind til hotellet hører man om ugens program. På hotellet er der en velkomstdrink, her kan man lære sine rejsefæller at kende, og guiden fortæller om alle de spændende udflugter, man kan melde sig til – mod et gebyr. Det er så sikkert som amen i kirken, at den næste dag byder på en halvdagstur, hvor man kan lære området at kende og få en drink et sted. Man kan også komme på udflugt til en pittoresk lille landsby eller til lokale håndværkere, hvor man kan købe tæpper eller tasker, eller hvad der nu er en specialitet på stedet.

Ugens højdepunkt er landsbyfesten, grisefest på Mallorca, som det hånligt er blevet kaldt. Festen er en pakkeordning ligesom hele rejsen og forløber efter samme skema: bussen kører gæsterne til en hacienda eller berberlandsby, eller hvor det nu skal afholdes, man får serveret "traditionel mad" og godt med vin, de lokale danser folkedans, og så er der bal bagefter.[25]

"Gentiles Only"

På badepensionater, bjerghoteller, campingpladser og charterrejser foretrækker de ferierende at holde sammen med ligesindede. Som generalkonsulinden fra Herman Bangs *Sommerglæder* så rigtigt sagde til admiralinden, mens hun så ud

25 Löfgren 1999, side 188ff.

over gæsterne på Brasens Hotel: "Hvor det egentlig er underligt at sidde og se paa alle de Mennesker, som ikke hører os til, det er dog altid som at være paa Komedie." Derfor søger man hver sommerferie sammen med mennesker, "som hører os til". Men der er mennesker, som søger sammen med deres egne, fordi de enten ikke kan få lov til at holde ferie sammen med "de andre", eller fordi de i hinandens selskab har mulighed for at dyrke den livsform, de føler sig mest hjemme i.

I anden halvdel af 1800-tallet var de tyske jøder i USA blevet en del af middelklassen, og de havde efterhånden boet i staterne i nogle generationer. I juni 1877 ankom Joseph Seligman, en kendt bankier fra New York, derfor som sædvanlig til Grand Union Hotel i Saratoga Springs i staten New York, og til sin store overraskelse fik han at vide, at der ikke var ledige værelser. Hotellet, som ellers var velbesøgt, var i de foregående år blevet til en dårlig forretning. Ejeren Judge Henry Hilton var overbevist om, at det skyldtes, at for mange af gæsterne var jøder, og at det skulle få de kristne gæster til at holde sig væk. Altså hævdede Hilton, at han som ejendomsbesidder måtte bestemme over sin ejendom, og nu bestemte han, at "Israelites" ikke var velkomne.

Joseph Seligman var indvandret til USA fyrre år tidligere og havde oparbejdet en stor forretning, ligesom han kendte flere indflydelsesrige personer. Derfor gik denne afvisning ikke stille af, og Seligman-Hilton-affæren blev en landsomspændende begivenhed. Den afspejlede den underliggende jødefjendtlighed, som ulmede i det amerikanske samfund, og den gav andre hotelejere idéen til at gøre ligeså.

Fremover havde adskillige hoteller et "restricted clientele", det vil sige, at det havde en begrænset kundekreds, som udelukkede jøder – og naturligvis også afro-amerikanere og andre ikke-hvide mennesker. Skilte med ordlyden "No Hebrews entertained" (jøder beværtes ikke) eller "Gentiles Only" (kun kristne har adgang) blev sat op på muren eller trykt på hotellernes reklamemateriale.

Flertallet af de velhavende tyske jøder havde tilstræbt at indgå fuldstændigt i det amerikanske samfund og havde netop ikke udelukkende søgt omgang med mennesker, "som hører os til." Men det var de fremover tvunget til, når de ville holde ferie, og derfor opførte de selv fashionable hoteller på de steder, hvor deres klassefæller også ferierede.[26]

Her i slutningen af 1800-tallet blev den jødiske befolkning i USA væsentligt forøget med indvandring af jøder, der flygtede fra armod og forfølgelse i Rusland og Polen. Østjøderne var lige det modsatte af de assimilerede tyske jøder, de var fattige, talte jiddish og fulgte mange af de religiøse foreskrifter med hensyn til kost og levevis. Deres iøjnefaldende fremmedartethed gjorde heller ikke amerikanerne venligere stemt overfor jøder i al almindelighed, men i de første år havde østjøderne ikke ligefrem sommerferieplaner.

26 The Other Promised Land: Vacationing, Identity, and the Jewish American Dream. Redigeret af Avi Y. Decter & Melissa Martens. Jewish Museum of Maryland, 2005.

Det fik de efter nogle år, hvor de havde fået fodfæste især i New York og fundet arbejde i beklædningsindustrien. De er den indvandrergruppe, som tidligst og hyppigst holdt sommerferie, og de er på den måde en slags ferie-pionerer. Deres arbejde i beklædningsindustrien var sæsonbestemt, og netop derfor havde de mulighed for at holde fri om sommeren, hvor der ikke var så meget at lave.

"De jødiske alper"

Det sted og den ferieform, som i eftertiden især er blevet forbundet med de amerikanske østjøder, er logishuse, feriehytte-kolonier og hoteller i Catskill-bjergene i delstaten New York. Området blev snart kaldt for "de jødiske alper" og for "Borscht Belt" efter den rødbedesuppe, som østjøder yndede. Der var en tydelig rangorden i de tre former for bolig, hvor logishusene var for de mindrebemidlede begyndere. De var mere eller mindre tilfældigt blevet indrettet i landbrugsejendomme, som virkelystne østjøder havde købt for at slå sig på landbrug. For at skaffe sig lidt ekstra indtægt lejede de værelser ud om sommeren, og for at gøre det særligt billigt, kunne lejerne få lov til selv at lave mad.

"Kuchalayns" blev de kaldt efter det jiddishe ord for at koge alene, og en familie kunne i 1930'ernes depression leje et værelse i en kuchalayn for hele juli og august for 50$. Ofte blev familiefaderen i New York det meste af sommeren og besøgte så sin ferierende familie i week-enden. Hver fredag aften stod konerne ved trinbrættet og ventede på "ægtemands-toget", som det blev kaldt, og så kunne familien holde deres sabbat sammen. Kvinderne tilberedte maden i et fælleskøkken, og der var rig mulighed for skænderier, skubben og masen og nedrakning af hinandens kogekunst. I en kuchalayn boede gæsterne klods op og ned ad hinanden, og så snart østjøderne havde råd til det, holdt de sommerferien i en feriehytte-koloni i Catskill bjergene.

De kan minde lidt om de feriebyer, som Dansk Folke Ferie anlagde i begyndelsen af 1940'erne. Feriehytterne lå i en kreds, de var som regel ganske små og bestod af et soveværelse og en stue med køkken. Hvis der var flere hytter samlet, var der også nogle fælles faciliteter, svømmebassin, boldplads og kiosk. For østjøder, som resten af året boede trangt, og hvor børnene kun havde gaderne som legeplads, var det et rent paradis at kunne tumle sig i det fri. Kvinderne var glade for, at hytterne var så små og nemme at holde i orden, og de underholdt sig med at gå på besøg hos hinanden i ugens løb.

Når østjøderne fik bedre råd, og når kvinderne var blevet trætte af at skulle stå for husholdningen i deres ferie, kunne familien holde sommerferie i et af de godt 1000 hoteller, som efterhånden blev opført i Catskill bjergene. Der var alt lige fra små familiedrevene hoteller til store prægtige hoteller med plads til over tusind gæster og med svømmebassiner, tennisbaner, særlige lejre for børnene for ikke at

tale om overdådige spisesale. Her kunne gæsterne få mad, som var tilberedt efter kosher-forskrifterne, og her blev de underholdt af sangere og komikere, som ofte senere blev til store navne. Gæsterne behøvede ikke at forlade området under deres ferie, for alt var inkluderet, og der var ikke et kedeligt øjeblik.

Amerikanske jøder, som var forvist fra hoteller med et "restricted clientele", kunne altså holde sommerferie sammen med mennesker, "som hører os til" og dermed styrke deres gruppefællesskab. De kunne overholde de religiøse forskrifter uden at være til besvær, brænde vittigheder af på jiddisch uden at blive misforstået, og de kunne spille kort og være højrøstede, uden at andre sendte misbilligende blikke. Endvidere kunne de stifte nye forbindelser, som ville være nyttige i arbejdslivet, eller som kunne føre til ægteskab. I Østeuropa havde det blandt jøder været almindeligt at lade en ægteskabsmægler sørge for at finde en passende ægtefælle til de giftemodne børn. Her i Catskill-bjergene var der så rigeligt med kirsten-gifteknive, som nok skulle sørge for at henlede opmærksomheden på mulige kandidater.

Selv om de var nødsaget til at holde sig for sig selv, var alene det, at østjøder kunne holde ferie, et tegn på, at de var indlemmet i det amerikanske forbrugersamfund. For mange jødiske indvandrere var ferien i Catskill bjergene derfor et tegn på, at deres liv var vellykket. Catskill blev en udrugningsmaskine for jødisk-amerikansk kultur, for stedet var som en fortryllet by i bjergene, hvor folk kunne tage hen og være så jødiske, som de ønskede, eller så amerikanske, som de ville, og der var altid et hotel, der lige passede dem.[27]

Amerikanske jøder kunne også holde ferie i Atlantic City i New Jersey, som efterhånden havde fået hævd på at være en ferieby, hvor jøder var mere eller mindre velkomne, og fra 1930'erne søgte de især om vinteren også til Miami Beach i Florida. De fleste jøder havde forstået, at der var steder i USA, som var "re-

27 Brown 1998.

stricted“, og derfor forsøgte de ikke engang at leje sig ind der, men ved et tilfælde kunne de havne sådan et sted og pludselig få afvisningen at smage.

I sit essay ”A restricted country“ fortæller Joan Nestle om, da hun som 16-årig i 1956 med sin storebror og mor ankom til Arizona på familiens første ferie. De boede i Bronx, og moderen arbejdede som bogholder i beklædningsindustrien i New York og havde som enke aldrig tidligere haft råd til at holde ferie. Men nu var den store søn blevet ansat i et luftfartsselskab, som kunne skaffe billige flybilletter, og hans kolleger havde anbefalet en uges ophold på Shining Star Guest Ranch som det bedste tilbud.

Joan havde aldrig været udenfor New York og glædede sig til at se heste og ørken, men hun anede straks ved ankomsten, at der var noget galt. Alle de øvrige gæster var bænket om et fællesbord, men den lille familie blev sat for sig selv, og foran hver enkelt lagde servitricen et kort med ordene: ”Fordi denne gæsteranch drives som en familie, er vi begrænset til kun at modtage medlemmer af den kristne tro.“ Maden stak dem i halsen, og efter middagen opsøgte de ejeren, som sagde, at siden det ikke var højsæson, var han villig til at indgå et kompromis. Hvis de lovede ikke at sige til nogen, at de var jøder, hvis de udelukkende benyttede bagdøren, og hvis de spiste for sig selv, kunne de godt få lov til at blive.

En sådan ydmygelse var ikke til at bære, men ifølge ejeren var der længere væk en gæsteranch særligt for jøder, og måske kunne de få plads der. Det fik de og var nu endelig sammen med mennesker, som ”hører os til“, og så alligevel ikke. For Joan fornemmede, at de selvtilfredse gifte koner så skævt til hendes selverhvervende og enlige mor, og i denne kreds af velstillede ægtepar hørte de alligevel ikke til.[28]

Ferie og Dirty Dancing

På det tidspunkt, hvor den lille familie Nestle var tankeløse nok til at tage helt til Arizona, var de jødiske feriesteder i Catskill bjergene på deres højeste. Men ligesom de danske badepensionater og Butlins ferielejre i England blev de i løbet af 1960'erne overhalet af billige charterrejser til fremmede lande. Samtidig sørgede borgerrettighedsbevægelserne for, at forskelsbehandling af amerikanere, som var andet end hvide og kristne, blev dårlig stil.

Endvidere fik flere gifte kvinder lønarbejde og kunne ikke længere holde sommerferie i ugevis. Dertil kom, at blandede ægteskaber mellem en jøde og en ikkejøde blev mere almindeligt, og disse nye familier havde ikke trang til at være sammen med mennesker, som ”hører os til“, for de hørte kun halvt til. Endelig fandt efterkommerne af østjøderne arbejde i andre erhverv end lige netop beklædnings-

28 Nestle 1987, side 29–36.

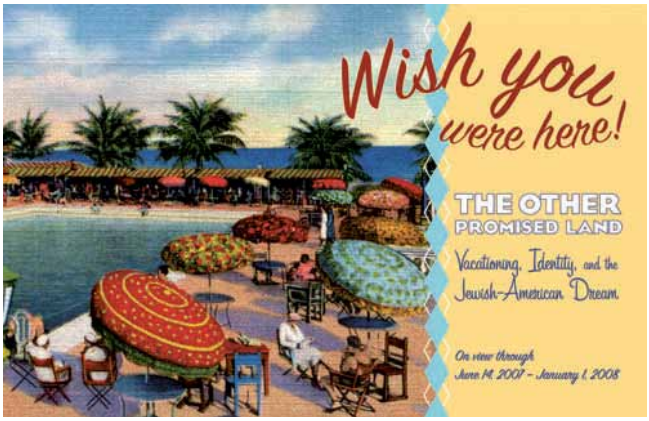

industrien med sit sæsonbestemte arbejde, og de kunne derfor ikke holde en lang sommerferie. Måltiderne i "Borscht Belt" var præget af det østeuropæiske køkken med fede spiser, og det gik også af mode til fordel for mere kaloriefattig kost.

Det er denne langsomme opløsning, som kultfilmen *Dirty Dancing* fra 1987 beskæftiger sig med. Filmen finder sted i august 1963 og er skrevet og produceret af Eleanor Bergstein, og hun har taget udgangspunkt i sine egne erindringer fra sommerferier i Catskill bjergene. Den omhandler den 17-årige Frances "Baby"Houseman, som sammen med sine forældre og søster ankommer til Kellerman's hotel, et stort sted med en hovedbygning og fine feriehytter spredt ud over området. Maden serveres i spisesalen af tjenere, som er nøje udvalgt blandt pæne unge jødiske mænd, der alle studerer på Yale og Harvard, og som har fået besked på at være opmærksomme overfor familiernes unge døtre.

Filmen viser den fjogede form for underholdning, som gæsterne blev udsat for, selskabslege om dagen og tryllekunst om aftenen, og da Baby er eventyrlysten, slentrer hun ind på det forbudte område, hvor personalet bor, og hvor gæster ikke har adgang. Her opdager hun hotellets usynlige og ikke-jødiske tyende, som efter fyraften fornøjer sig med deres dirty dancing. Hun forelsker sig i danseinstruktøren, som lærer hende at danse dirty, og den sidste aften afbryder de to hotellets kedsommelige amatørkonkurrence og opfører deres betagende og vilde dans. Inden da havde Max Kellerman, stedets ejer, sammen med den afroamerikanske orkesterleder sludret om alle de år, de havde oplevet på hotellet, men "it all seems to be ending", sagde Kellerman, "feels like it's all slipping away."

Men knap er det jødiske ferieparadis i Catskill bjergene blevet en saga blot, førend det er blevet sentimentaliseret, og der er blevet skrevet utallige bøger om stederne. Nu er mange af de gamle hoteller, feriehus-kolonier og logishuse enten forfaldet og overgroet, eller de er blevet overtaget af ortodokse Hasid jøder eller andre religiøse grupper.

Ferieparadis for homoseksuelle

Homoseksuelle kvinder og mænd er en anden befolkningsgruppe, som også kan have fordel af at feriere sammen med mennesker, som "hører os til." I USA blev Cherry Grove på strandvolden Fire Island syd for Long Island et ferieparadis for homoseksuelle. Det består stort set ikke af andet end 275 huse, et lille indkøbscenter og så en smuk strand ud til Atlanterhavet. Man kan kun komme dertil med båd, der er hverken veje eller biler, og man kan gå rundt om det hele på få minutter.

Det var i 1930'erne, at bohemer fra New York opdagede Cherry Grove og gjorde det til deres foretrukne feriested. I løbet af 1950'erne var det fuldstændig overtaget af homoseksuelle, som enten lejede huse for hele sommeren eller selv købte sig et sommerhus. Det var både mænd og kvinder, som ferierede der, og de mandlige homoseksuelle var som altid i overtal og satte derfor tonen.

Når det lykkedes de homoseksuelle at sætte sig på stedet, skyldes det, at der hverken var skole, kirke, synagoge eller politi. Det var der derimod i Ocean Beach som lå vest for Cherry Grove, og som i 1940'erne også blev gæstet af bohemer og homoseksuelle. Men det kom til en magtkamp med de heteroseksuelle familiemennesker, som ønskede at Ocean Beach blev et anstændigt sted, hvor man trygt kunne tage sine børn med på ferie.

Men Cherry Grove forblev lidt udenfor lands lov og ret, og derfor kunne de homoseksuelle mænd og kvinder slå sig løs. Antropologen Esther Newton har lavet feltarbejde på stedet og talt med homoseksuelle, som har holdt ferie der i flere årtier. Alle understregede overfor hende, at ferieparadiset var ensbetydende med frihed og ikke blot frihed fra lønarbejdet. Man havde frihed til at opføre sig, som man ville, forføre som man ville og gå klædt, som man ville. Den særlige homoseksuelle livsform og kulturelle udtryk kunne frit komme til udtryk.

I 1940'erne holdt mændene forrygende fester, hvor de alle var udklædt som smukke damer. De homoseksuelle kvinder, som til hverdag skulle forklæde sig som pæne damer, nød derimod, at de om sommeren i Cherry Grove kunne smide hofteholderen og de højhælede sko og gå klædt i lange bukser og skjorter. Kæresteparrene kunne gå arm i arm, uden at nogen pegede fingre ad dem, de behøvede ikke at trække gardiner for vinduerne, for de havde ikke noget at skjule. De kunne med andre ord leve den amerikanske drøm, som det ikke var forundt dem at leve på fastlandet.

En af de faste gæster fortæller, at hun i 1953 som 23-årig var på ferie i Ocean Beach med nogle venner, da hun hørte rygter om, at der var lesbiske i Cherry Grove. Hun blev fyr og flamme og sneg sig ned ad kysten for at se nærmere på dem. Hun blev charmeret af de små træhuse, der var baldakiner af trækroner, hvor man gik, "og man kunne se ind ad vinduerne. Jeg så kvinder, som sad der

ved stearinlys, og jeg tænkte, åh, bare det var mig. Jeg husker det så tydeligt, og jeg sagde til mig selv, jeg *må* komme tilbage og bo her."[29]

Denne kvindes drøm om et kærlighedsliv sammen med en anden kvinde kunne virkeliggøres på en lille sandtange i en sommerferie. Og sådan forsøger vi alle at udleve drømme i vores sommerferie, hvad enten det er ønsket om at komme væk fra det hele og blive som født på ny, eller det er drømmen om at være i pagt med naturen eller i fællesskab med ligesindede."Ferie forbliver en af de få overkommelige utopier i vores liv", skriver den svenske etnolog Orvar Löfgren, og som en utopisk idé tiltrækker den en hel del kulturel energi men også nogle skuffelser.

Essayet er tidligere blev bragt i fire dele i Weekendavisen, sommeren 2010

Litteraturliste

Brown, Phil 1998: *Catskill Culture. A Mountain Rat's Memories of the Great Jewish Resort Area.* Temple University Press.

Bøgh, Charlotte 1985: "Badehoteller – borgerskabets borge" i *Arv og Eje. Årbog for Dansk Kulturhistorisk Museumsforening*, side 149-198.

Corbin, Alain 1988: *Le territoire du vide: L'Occident et le désir du rivage, 1750-1840*. Paris: Aubier. Oversat til engelsk: *The Lure of the Sea: Discovery of the Seaside in the Western World, 1750-1840*.

Cross, Gary 1989: "Vacations for All: The Leisure Question in the Era of the Popular Front". *Journal of Contemporary History*, 24(4): 599-621.

Eichberg, Henning & Ejgil Jespersen 1986: *De grønne bølger. Træk af natur- og friluftslivets historie*. Gerlev Idrætshøjskole: Forlaget Bavnebanke.

Furlough, Ellen 1998: "Making Mass Vacations: Tourism and Consumer Culture in France, 1930s to 1970s". *Comparative Studies in Society and History*, 40(2): 247-286.

Gad, Emma 1918: *Takt og Tone. Hvordan vi omgaas*. Gyldendal.

Lauridsen, John T. 1993: "Et internationalt badested. *Fanø Nordsøbad* mellem dansk og tysk 1890-1904" i *Den jyske Historiker*, nr. 65, side 79-94.

Löfgren, Orvar 1979: "Känslans förvandling: Tiden, naturen och hemmet i den borgerliga kulturen". I Jonas Frykman & Orvar Löfgren *Den kultiverade människan*. Malmö: Liber Förlag: 19-130.

Löfgren, Orvar 1999: *On Holiday. A History of Vacationing*. University of California Press.

Macfarlane, Robert 2003: *Mountains of the Mind. A History of a Facination*. Lon-

29 Newton 1993, side 203.

don: Granta Books.
Møller, Carl 1888: *Breinholm Badehotel. Billeder fra Badelivet.* København: Emil Bergmanns Forlag.
Nestle, Joan 1987: *A Restricted Country*. New York: Firebrand Books.
Newton, Esther 1993: *Cherry Grove, Fire Island. Sixty Years in America's First Gay and Lesbian Town*. Beacon Press.
Ring, Jim 2000: *How the English made the Alps*. London: John Murray.
Spode, Hasso 2004: "Mass Tourism and the Third Reich: The 'Strength through Joy' Seaside Resort as an Index Fossil". *Journal of Social History*, 38(1): 127-155.
The Other Promised Land: Vacationing, Identity, and the Jewish American Dream. Redigeret af Avi Y. Decter & Melissa Martens. Jewish Museum of Maryland, 2005.

The History of the Summer Holiday

Summer holiday is a pleasure which did not become available to many people until the 20th Century. The article describes the early mountain rambles of the bourgeoisie and their holidays in seaside boarding houses. Outdoor pursuits and stays in boarding houses at bathing resorts also became favourite ways for common people to spend their holidays, and with the introduction of holiday pay in the 1930s almost everybody could take a couple of weeks off work in the summer. With the introduction of charter tourism many people went off to Southern Europe to spend their holidays on the same pattern. Finally, the history of the special holiday camps is told, which were established by American Jews because they were excluded from many hotels.